

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник / І. Д. Бех. – К.: Вид-во “Либідь”, 2008. – 848 с.: іл.
2. Булгаков В. Христианская Этика (систематические очерки мировоззрения Л.Н.Толстого) / В.Булгаков. – М.: Изд. Издательской комиссии Москов. Совета Солдат. Депутатовъ, 1917. – 237 с.
3. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): Монографія / Г. П. Васянович. – Вид. 2. – Львів: Львівський державний фінансово-економічний інститут, 2002. – 232 с.
4. Вольтманн Л. Система морального сознания / Л. Вольтманн ; Ред. М.М.Филипов, [пер. с нем.]. – СПб.: Изд. Зябицкого и Пятипа, 1901. – 340 с.
5. Гомонова Т.А. Воспитание педагогической любви как профессионально значимого качества будущего учителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т.А. Гомонова; Оренбург. гос. пед. ун-т. – Оренбург, 2000. – 22 с.
6. Сичевський Ю. Відповідальність як психолого-педагогічна категорія / Ю. Сичевський // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка. Сер. Педагогіка / Редкол.: М.Вашуленко, А.Вихруц, Л.Вознюк, В. Кравець та ін. – Тернопіль, 2007. – Вип. 2. – С. 176-179.
7. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл; ред. Л.Я. Гозман, Д.А. Леонтьев [пер. с англ. и нем.]. – М.: Изд-во “Прогресс”, 1990. – 367 с.

СПЕЦИФІКА САМОСТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТА ЙОГО ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ

УДК: 159.923

Кошлань І.Г., Широкова Н.О.

У статті представлені результати емпіричного дослідження особливостей самоставлення майбутніх вчителів. Самоставлення вивчалось у зв'язку зі стилем сімейного виховання як важливішим чинником його формування. Встановлено відповідність між специфікою самоставлення та певними стилями виховання.

СПЕЦИФІКА САМООТНОШЕННЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ И ЕГО ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ

Кошлань Ирина Григорьевна, Широкова Наталья Алексеевна

В статье представлены результаты эмпирического исследования особенностей самоотношения будущих учителей. Самоотношение изучалось в связи со стилем семейного воспитания как важнейшим фактором его формирования. Установлено соответствие между спецификой самоотношения и определенными стилями воспитания.

PEQUILIAUITIES SELFRELATION OF FUTURE TEACHERS: PSYCHOLOGICAL FACTORS

Koshlan Iryna, Shirokova Natalya

The results of empiric research of features of selfreflation of future teachers are represented in the article. Selfrelation was studied in connection with parenting as the major factor of its forming. Accordance is set between the pequliauities of selfreflation and certain parenting.

Перехід до особистісно орієнтованої педагогічної діяльності, що відбувається у теперішній час, пред'являє більш строгі вимоги до професійних якостей педагога, які є невіддільними від його особистісних якостей, зокрема від самоствалення.

Самоствалення для психології є традиційним об'єктом дослідження. З часів У.Джеймса накопичені найбагатші теоретичні та експериментальні дані про самоствалення як об'єкт психологічного аналізу, розкриті механізми його формування, особливості функціонування і будови (Р.Бернс, А.В.Визгіна, А.О.Кацєро, О.М.Колишко, І.С.Кон, О.М.Леонт'єв, Д.О.Леонт'єв, В.М.М'ясищєв, С.Р.Пантілєєв, Н.І.Сарджвеладзе, О.Т.Соколова, О.Г.Спіркін, В.В.Столін, К.Хорні, І.І.Чєснокова та ін.).

Системний підхід до психологічного аналізу самоствалення припускає його розгляд як представленою одночасно на трьох рівнях психологічного буття людини: діяльності, особистості як суб'єкта цієї діяльності і самосвідомості як смислового ядра особистості. Включаючись в ту або іншу діяльність, особистість осмислює себе як суб'єкта діяльності. Результатом такого осмислення є відношення особистості до себе як вираз в самосвідомості особистісного сенсу «Я» по відношенню до мотивів самореалізації. Формуючись в процесі осмислення особистістю себе як суб'єкта життєвих відносин, самоствалення виявляється в структурі особистості як смислова диспозиція. В контексті нашого дослідження особливо важливим є те, що, будучи стійким, відносно незалежним від актуального життєвого досвіду, воно проєктується в діяльність як установка, стан готовності особистості до тієї або іншої поведінки [2].

Самоствалення особистості є складно структурованим психічним утворенням. Складність будови самоствалення витікає з багатоплановості і глибини життєвих відносин особистості. На найбільш загальному рівні аналізу в структурі самоствалення виділяють дві підсистеми: оцінну і емоційно-ціннісну (концепція С.Р.Пантілєєва). Ці підсистеми принципово відрізняються за своїм змістом та знаходяться у стані взаємного перетворення [1,4].

Самоствалення як ядерне утворення особистості виконує дві головні функції: регуляторну та захисну. На основі регуляторної функції відбувається особистісний вибір. Захисна функція забезпечує відносну стабільність та незалежність особистості [1].

Розглядаючи механізми формування самоствалення, автори (Т.В.Архіреєва, Р.Бернс, Н.І.Євєєєва, Є.Р.Калітєєва, С.Купєрєміт, Д.О.Леонт'єв, О.Т.Соколова, І.Г.Чєснова та інші) показують залежність самоствалення від умов соціалізації. Зокрема, доводиться, що в основі емоційно-ціннісної підсистеми самоствалення лежить життєвий досвід емоційних відносин із значущими людьми, перш за все з батьками. Ця підсистема є не стільки оцінкою, скільки стилем відношення до себе, загальною життєвою установкою особистості, що формується в процесі становлення, і є достатньо стабільним осо-

бистісним утворенням, відносно мало схильним до впливу актуального, поточного досвіду [2].

Саме тому вивчення співвідношення самоствалення майбутніх вчителів та стилів сімейного виховання як важливіших чинників його формування є актуальними і значущими.

«Стиль сімейного виховання» традиційно в психологічній літературі розглядається як найважливіший елемент індивідуального середовища дитини. Під стилем сімейного виховання розуміють багатовимірне утворення, що включає когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Найбільш повно характеристика стилів сімейного виховання представлена «поблажливою гіперпротекцією», «емоційним відторгненням», «гіпопротекцією», «домінуючій гіперпротекцією», «підвищеною моральною відповідальністю», «жорстоким поведінням» [3].

Дослідження особливостей самоствалення майбутніх вчителів у зв'язку зі стилем сімейного виховання проводилось на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету ім.К.Д.Ушинського. Вибірку склали студенти другого курсу історико-філософського факультету та факультету іноземних мов у віці від 18 до 21 року у кількості 49 осіб.

У психодіагностичний комплекс увійшли: а) тест-опитувальник «Методика дослідження самоствалення» (МДС), розроблений С.Р.Пантілеєвим; б) тест-опитувальник «Батьків оцінюють діти» (БОД), модифікація опитувальника «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) Е.Г.Ейдемільера і В.Юстицькіса, виконана І.О.Фурмановим і А.А.Алад'їним.

Методика дослідження самоствалення (МДС) спрямована на визначення самоствалення у досліджуваних й включає наступні шкали: закритість-відвертість (В); самоупевненість (СУ); самокерівництво (СК); зображене самовідношення (ВС); самоцінність (СЦ); самоухвалення (СУх); самоприхильність (СП); внутрішня конфліктність (ВК); самозвинування (СЗ); самоповага (СПв); аутосимпатія (АС); самопризнення (СПн) [2].

Методика «Батьків оцінюють діти» (БОД) дозволяє оцінити стиль батьківського виховання в уявленнях підлітків та юнаків віком від 11 до 21 року за наступними шкалами: гіперпротекція (Г+); гіпопротекція (Г-); поблажливність (П+); ігнорування потреб дитини (П-); надмірність вимог-обов'язків (В+); недостатність вимог-обов'язків дитини (В -); надмірність вимог-заборон (З+); недостатність вимог-заборон до дитини (З -); надмірність санкцій (С+); мінімальність санкцій (С -); нестійкість стилю виховання (Н); розширення сфери батьківських почуттів (РБЧ); перевага дитячих якостей (ПДЯ); виховна невпевненість батьків (ВН); фобія втрати дитини (ФВ); нерозвиненість батьківських почуттів (НБП); проєкція на дитину власних небажаних якостей (ПНЯ); винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання (ВК) [3].

В результаті кореляційного аналізу встановлено наявність значущих додатних та від'ємних взаємозв'язків між показниками самоствалення та стилів сімейного виховання, що свідчить про взаємну залежність досліджуваних феноменів.

В ході проведення якісного аналізу отриманих даних виявлено три групи осіб – представників сімей з різними стилями виховання, а саме: 1) група

осіб із сімей зі стилем виховання «поблажлива гіперпротекція» (ПГ); 2) група осіб із сімей зі стилем виховання «домінуюча гіперпротекція» (ДГ); 3) група осіб із сімей зі стилем виховання «гіпопротекція» (ГП).

Досліджено (метод профілів) специфіку самоставлення майбутніх вчителів із сімей з різними стилями виховання.

На рис. представлені профілі самоставлення майбутніх вчителів із сімей з наступними стилями виховання: «поблажлива гіперпротекція» (ПГ); «домінуюча гіперпротекція» (ДГ); «гіпопротекція» (ГП).

На осі ОХ розташовані показники самоставлення. На осі ОУ - їх значення, що представляють усереднену оцінку кожного показника всіх представників виділених груп, виражену в стенах. Середня лінія ряду проходить через 5 стень. Значення, що лежать у площині вище середньої лінії ряду, характеризують тенденцію до позитивного полюсу самоставлення по відповідній шкалі. Нижче середньої лінії – до негативного. Виключення – шкала «закритість-відвертість».

Аналіз отриманих профілів показав, що кожна група, що вивчається, осіб – представників сімей з різними стилями виховання характеризується специфікою структури самоставлення.

Це відбивається, перш за все, в особливостях конфігурації кожного профілю і його розташуванні щодо середньої лінії ряду, що відмічається візуально, а також в наявності статистично значущих відмінностей (за t – критерієм Стюдента) між однойменними показниками профілів.

Попарне порівняння і якісний аналіз кожного профілю, інтерпретації авторів опитувальників, а також зіставлення отриманих даних з літературними джерелами, дозволили описати специфіку самоставлення майбутніх вчителів із сімей з різними стилями виховання.

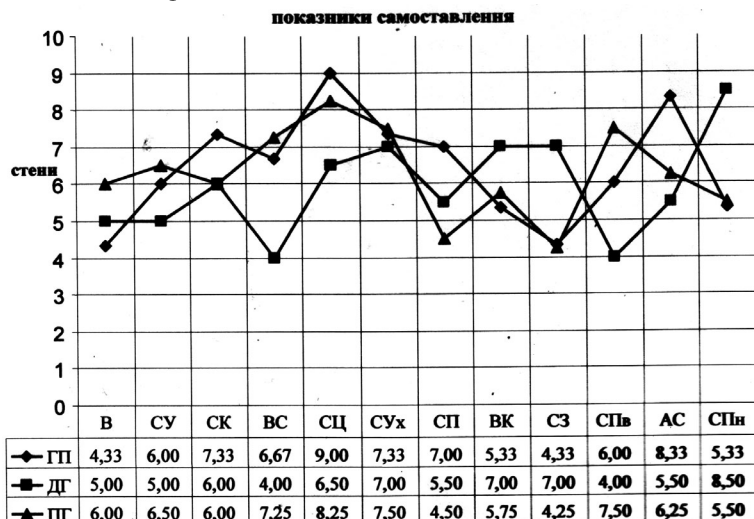

Рис. Профілі самоставлення майбутніх вчителів - представників сімей з різними стилями виховання.

У представників сімей зі стилем виховання «гіпопротекція» відмічається достатня внутрішня чесність та відкритість (В), ставлення до себе як до упевненої, самостійної, вольової та надійної людини (СУ), яка вважає, що її доля знаходиться у її руках (СК), що її є за що поважати (ВС). Вони відчувають цінність власної особистості й, одночасно, передбачають цінність власного Я для інших (СЦ). Їм притаманні почуття симпатії до себе, згода зі своїми внутрішніми спонуками, прийняття себе таким, який є, навіть з деякими недоліками (СУ). Одночасно їх відрізняє ригідність Я – концепції, консервативна самодостатність, заперечення можливості та бажаності розвитку власного Я навіть у кращій бік, загальний позитивний фон ставлення до себе, навіть з відтінком деякого самовдоволення (СП). У той же час у осіб даної групи відмічається достатній рівень почуття власної компетентності, ефективності, інструментальності Я (СПв) та виражена аутосимпатія, в основі якої лежить деяке узагальнене почуття симпатії, тобто самоставлення на підставі почуття прихильності, духовної цінності власної особистості. У представників даної групи найнижчий у вибірці показник самоприниження (СПн), що означає, що вони не займають страждальну позицію «Я» як об'єкту, не перекладають відповідальність за невдачі на інших та зовнішні обставини.

Наведені характеристики самоставлення близькі до характеристик «оцінного» типу самоставлення вчителів, описаного О.М.Колішко. Можна припустити, що «гіпопротекція» сприяє формуванню «оцінного» типу самоставлення особистості, який передбачає «формальний спосіб сприйняття» педагогічної ситуації, пасивність до відбиваної реальності, стереотипність її відображення.

У майбутніх вчителів - представників сімей зі стилем виховання «домінуюча гіперпротекція» найвищий у вибірці показник самоприниження (СПн), що означає, що вони займають страждальну позицію «Я» як об'єкту та перекладають відповідальність за невдачі на інших та зовнішні обставини. У осіб даної групи відмічається також наявність внутрішніх конфліктів та розладів з собою (ВК), готовність поставити собі в провину свої промахи і невдачі, власні недоліки (СЗ). У них відмічається достатня внутрішня чесність та відкритість (В), загалом дружнє відношення до себе, прийняття себе таким яким є, майже з деякими недоліками (СУх). Представники цієї групи вважають, що їх доля знаходиться у їх руках (СК), але мають низький рівень упевненості в собі та не ставляться до себе як до самостійної, вольової та надійної людини (СУ). Є тенденція до ригідності Я – концепції, та заперечення можливості та бажаності розвитку власного Я навіть у кращій бік (СП). Спостерігається загалом не дуже високий рівень симпатії до себе (АС). У представників даної групи найнижчий у вибірці показник самоповаги (СПв), та відображеного самоставлення (ВС), що означає, що вони низько оцінюють власне «Я» відносно соціально-нормативних критеріїв моральності, успішності, волі, цілеспрямованості, соціального схвалення, та схиляються до точки зору, що їх особистість не спроможна викликати симпатію та повагу у інших людей.

Дані характеристики самоставлення співвідносяться з характеристиками «принизливого» типу самоставлення вчителів [2]. Можливо, «домінуюча гіперпротекція» сприяє формуванню «принизливого» типу самоставлення

особистості, який обумовлює пасивну позицію «Я» вчителя як суб'єкта педагогічної взаємодії, покладання відповідальності за свої педагогічні невдачі на учнів, зовнішні обставини.

Представники сімей зі стилем виховання «*поблажлива гіперпротекція*» відчують цінність власної особистості й одночасно передбачають цінність власного Я для інших (СЦ), мають дружнє відношення до себе, згоду з самим собою, приймають себе такими якими є, майже з деякими недоліками (СУх). У них відмічається висока оцінка власного «Я» відносно соціально-нормативних критеріїв моральності, успішності, волі, цілеспрямованості, соціального схвалення (СПв), впевненість, що їх особистість спроможна викликати симпатію та повагу у інших людей (ВС) та ставлення до себе як до упевненої, самостійної, вольової та надійної людини (СУ). У осіб даної групи спостерігається загалом високий рівень симпатії до себе (АС), але відмічається не дуже глибоке проникнення у себе (В), тенденція частіш займати страждальну позицію «Я» як об'єкту та перекладати відповідальність за невдачі на інших та зовнішні обставини (СПн), а також перекладати на інших і відповідальність за свою долю (СК), відмічається також наявність внутрішніх конфліктів та розладів з собою (ВК).

Наведені характеристики близькі до характеристик «емоційно – ціннісного» типу самоставлення вчителів [2]. Можна припустити, що *поблажлива гіперпротекція* сприяє формуванню даного типу самоставлення, якому властивий смисловий характер: активність відношення до сприйманого, оригінальність формованого суб'єктивного образу педагогічної ситуації.

Таким чином доведено, що певні стилі сімейного виховання певним чином співвідносяться з особливостями самоставлення особистості, що виявляється як в специфічному поєднанні параметрів, так і в рівнях, котрих досягають показники.

Література

1. Кацера А.А. Основные направления и подходы в исследовании самоотношения как личностного образования. /Анжела Александрова Кацера.- [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті:
http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdu/B/2008_2/texts/08kaojou.pdf.
2. Кольшко А.М. Психология самоотношения. /Александр Марьянович Кольшко. - Гродно: ГрГУ, 2004. - 102 с.
3. Олифирович Н.И. Психология семейных кризисов./Олифирович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. — СПб.: Речь, 2006. — 360 с.
4. Пантилеев С.Р. Стрoение самоотношения как эмоционально оценочной системы: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01. /Сергей Ремович Пантилеев. - М., 1989. - 202 с.
5. Сарджвеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. /Нодар Ильич Сарджвеладзе. - Тбилиси: Мецниереба, 1989. - 187 с.